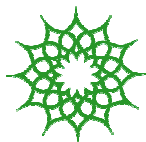

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبانشناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبانشناسی گرایش همگانی

فعل مرکب در ترکی آذری

استاد راهنما
دکتر محمد دبیرمقدم

استاد مشاور
دکتر یحیی مدرسی

پژوهشگر
حسین هاشمی زرج آباد
1387

سپاسگزاری

از استاد بزرگوارم، جناب آقای دکتر دبیرمقدم که با رهنمودهای فاضلانه خویش یاریگر نگارش این رساله بودند، بسیار سپاسگزارم. الفبای زبانشناسی را از محضر ایشان آموختم و تمام علاقه‌ام را به این حوزه مدیون ایشان هستم. امید که پاینده باشند.

از استاد علم و اخلاق، جناب آقای دکتر مدرسی سپاسگزارم. نزد ایشان افزون بر علم، درس اخلاق نیز آموختم. سایه‌شان مستدام باد.

از خانمها دکتر کلباسی و دکتر آموزگار که داوری این رساله را علی‌رغم مشغله بسیار پذیرفتند نیز سپاسگزارم. طول عمرشان را از خداوند خواستارم.

پیشکش

به خانواده‌ام

به گندم کاران زرج آباد

و

به برنج کاران تنکابن

چکیده

رساله حاضر تحقیقی است همزمانی پیرامون فعل مرکب در زبان ترکی آذری (از این پس آذری). در این رساله نگارنده سعی کرده تا با اتخاذ رویکردی توصیفی - تحلیلی، این مقوله از ساختواژه آذری را مورد بررسی قرار دهد. مشخصه اساسی این پژوهش بهره‌گیری از دو پیکره متفاوت، به ترتیب پیکره تک‌زبان‌ها و پیکره دوزبان‌هاست. پیکره نخست در بخش توصیفی رساله؛ تعیین انواع فعل و همچنین توصیف ساختهای نحوی عمده آذری مورد استفاده قرار گرفته‌است. با اتکاء به این پیکره، نگارنده نشان داده که زبان آذری از دو نوع عمده فعل یعنی فعل ساده و فعل مرکب بهره می‌جوید. افعال ساده این زبان عبارتند از: افعال ساده غیرمشتق و افعال ساده مشتق. انواع فعل مرکب آذری عبارتند از: افعال مرکب ترکیبی و افعال مرکب انضمامی. دو گروه فعل مرکب آذری هر یک زیرمجموعه‌ای از افعال دیگر با درجات زیبایی متفاوت را شامل می‌شوند. افعال مرکب ترکیبی عبارتند از: افعال گروهی، افعال متوالی، افعال هم‌ریشه، افعال تک‌ساختی، افعال اصطلاحی و افعال مرکب با فعل کمکی مقید یا آزاد. از میان این افعال، فعل ساده اسمی و فعل مرکب با روش ساخت انضمام مفعول صریح به ترتیب انواع پربسامد فعل ساده و فعل مرکب آذری تشخیص داده شدند. در همین بخش رساله، نگارنده با به‌کارگیری شواهد واجی، صرفی، نحوی و معنایی نشان داد که افعال مرکب آذری همچون افعال ساده این زبان از راهکار ساخت ساختوازی (مربوط به واژگان) برخوردارند.

در بخش تحلیلی رساله، نگارنده با بررسی داده‌های پیکره دوم در قالب چارچوب برهم‌کنش رمز یوهانسون در زبانشناسی تماس به تغییرات حاصل از تأثیر فعل مرکب فارسی پرداخته‌است. در این مدل اعتقاد بر این است که عناصر و الگوهای زبانی به‌هنگام تماس، از یک زبان به زبان دیگر کپی می‌شوند. انواع کپی عبارتند از: کپی کروی، کپی گزینشی و کپی آمیخته. در این بخش نشان داده شده‌است که زبان فارسی با تأثیر بر مقولات مورد بررسی در بخش توصیفی رساله، موجب پیدایش انواع کپی در آذری شده‌است. پربسامدترین نوع کپی، کپی آمیخته است که در پی تأثیر عمیق افعال مرکب فارسی بر واژگان آذری ایجاد شده‌اند. این کپی‌ها یا جایگزین معادل آذری هم‌معنای خود شده‌اند و یا اینکه به‌جهت اشاره به مفهومی نو به واژگان این زبان افزوده شده‌اند. ره‌آورد جملگی کپی‌ها، تضعیف و یا نازایایی مقولات مورد بررسی در بخش توصیفی رساله بوده‌است. این تأثیرات همگرایی آذری با فارسی را در پی داشته‌است.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات پژوهش

2-1-1	مقدمه	2
2-2-1	مشخصات پژوهش	2
2-2-1-1	بیان مسأله	2
2-2-1-2	هدف پژوهش	2
3-2-1	پرسشهای پژوهش	3
4-2-1	فرضیه‌های پژوهش	3
5-2-1	روش پژوهش	3
5-2-1-1	جمعیت نمونه	3
5-2-1-2	گفتگو	4
6-2-1	ساختار پژوهش	4
7-2-1	محدودیتها و مشکلات پژوهش	5
8-2-1	برخی از مفاهیم بنیادی	5
8-2-1-1	دوزبانگی	6
8-2-1-2	فعل مرکب	6
8-2-1-3	انضمام	6
8-2-1-4	زبان تحلیلی	6
8-2-1-5	زبان هم‌بافته	7
8-2-1-6	کپی رمز	7
8-2-1-7	کپی کروی و کپی گزینشی	7
8-2-1-8	گونه آلفا	7
3-1	ویژگیهای رده‌شناختی آذری	8
3-1-1	پیشینه آذری	8
3-1-2	ویژگیهای واجی	9
3-1-2-1	هماهنگی واکه‌ای	9

- 10.....2-2-3-1. برخی از فرآیندهای واجی
- 11.....1-2-2-3-1. همگونی همخوانی
- 11.....2-2-2-3-1. تضعیف
- 12.....3-2-2-3-1. درج
- 12.....3-3-1. ویژگیهای ساختواژی
- 12.....1-3-3-1. ساخت تصریفی
- 12.....2-3-3-1. هم‌نشینی
- 13.....3-3-3-1. پسوند
- 13.....4-3-3-1. تنوع اندک و قابل‌پیش‌بینی تکواژها
- 13.....5-3-3-1. توصیف پسوندی پیایی
- 13.....6-3-3-1. هجایی بودن پسوندها
- 13.....4-3-1. ویژگیهای نحوی
- 13.....1-4-3-1. جایگاه هسته
- 14.....2-4-3-1. آرایش واژه
- 14.....3-4-3-1. ضمیراندازی
- 15.....4-4-3-1. پس‌افزافه
- 15.....5-4-3-1. نظام حالت
- 17.....6-4-3-1. ساخت ملکی

فصل دوم: پیشینه پژوهش

- 19.....1-2. مقدمه
- 19.....2-2. پژوهشهای مربوط به فعل مرکب در زبانهای دنیا
- 19.....1-2-2. بیکر
- 20.....2-2-2. روزن
- 22.....3-2-2. اسپنسر
- 23.....3-2. پژوهشهای مربوط به فعل مرکب در زبان فارسی
- 23.....1-3-2. دبیرمقدم
- 30.....2-3-2. کریمی
- 32.....3-3-2. امیدوار
- 33.....4-3-2. طباطبائی

36.....	2-3-5. راسخ مهند
40.....	2-3-6. شقاقی
42.....	2-4-4. پژوهشهای مربوط به فعل مرکب در زبان آذری
42.....	2-4-1. روحانی
45.....	2-4-2. حسین زاده آزاد

فصل سوم: چارچوب نظری پژوهش

47.....	3-1-1. مقدمه
48.....	3-2-2. چارچوب برهم کنش رمز
49.....	3-2-1-1. کپی رمز
52.....	3-2-1-1-1. کپی کروی
52.....	3-2-1-1-2-1. کپی کروی واژگانی ساده
53.....	3-2-1-1-2-2. کپی کروی واژگانی مرکب
53.....	3-2-1-1-2-3. کپی کروی دستوری ساده
54.....	3-2-1-1-2-4. کپی کروی دستوری مرکب
55.....	3-2-1-2. کپی گزینشی
55.....	3-2-1-2-1. کپی گزینشی آوایی
56.....	3-2-1-2-2. کپی گزینشی معنایی
56.....	3-2-1-2-3. کپی گزینشی ترکیبی
57.....	3-2-1-2-4. کپی گزینشی بسامدی
57.....	3-2-1-3. کپی آمیخته
58.....	3-2-2. جادهی
59.....	3-2-3. انطباق
61.....	3-2-4. معمول شدگی و مصطلح شدگی
61.....	3-2-5. کپی رمز و دستوری شدن
63.....	3-3. نقش عوامل ساختاری
64.....	3-3-1. مشخصات جذاب
66.....	3-3-2. ساختمانندی
67.....	3-3-3. جذابیت نسبی

فصل چهارم: توصیف و تحلیل داده‌ها

71	1-4. مقدمه
71	2-4. توصیف داده‌ها
71	1-2-4. مصدر
72	2-2-4. افعال ساده
72	1-2-2-4. افعال ساده غیرمشتق
76	2-2-2-4. افعال ساده مشتق
76	1-2-2-2-4. افعال اسمی
78	2-2-2-2-4. افعال صفتی
82	3-2-2-2-4. افعال نام‌آوایی
83	3-2-4. افعال مرکب
83	1-3-2-4. افعال مرکب ترکیبی
83	1-1-3-2-4. افعال گروهی
85	2-1-3-2-4. افعال متوالی
86	3-1-3-2-4. افعال هم‌ریشه
87	4-1-3-2-4. افعال تک‌ساختی
87	5-1-3-2-4. افعال اصطلاحی
88	6-1-3-2-4. افعال مرکب با فعل کمکی
89	1-6-1-3-2-4. افعال مرکب با فعل کمکی مقید
90	2-6-1-3-2-4. افعال مرکب با فعل کمکی آزاد
96	2-3-2-4. انضمام
96	1-2-3-2-4. انضمام مفعول صریح
100	2-2-3-2-4. انضمام فاعل
105	4-2-4. ساختهای نحوی
105	1-4-2-4. ساخت مجهول
106	1-1-4-2-4. مجهول شخصی
107	2-1-4-2-4. مجهولهای وجه‌دار
108	3-1-4-2-4. کارکردهای مجهول
112	2-4-2-4. ساخت آغازی

- 112.....3-4-2-4. ساخت انعکاسی
- 114.....4-4-2-4. ساخت دوسویه
- 118.....5-4-2-4. ساخت سببی
- 123.....6-4-2-4. ساخت ناگذرا
- 127.....3-4. تحلیل داده‌ها
- 132.....1-3-4. افعال مرکب بازتحلیل شده
- 132.....1-1-3-4. افعال مرکب متشکل از اسم و فعل کمکی -elæ
- 133.....2-1-3-4. افعال مرکب متشکل از صفت و فعل کمکی -ol
- 135.....2-3-4. افعال مرکب کپی شده
- 136.....1-2-3-4. افعال ترکیبی
- 136.....1-1-2-3-4. افعال ترکیبی متشکل از صفت و فعل کمکی -ol
- 138.....2-1-2-3-4. افعال ترکیبی متشکل از صفت و فعل کمکی -elæ
- 138.....3-1-2-3-4. افعال ترکیبی متشکل از اسم و فعل
- 138.....1-3-1-2-3-4. اسم و -elæ
- 140.....2-3-1-2-3-4. اسم و -vuur
- 140.....3-3-1-2-3-4. اسم و -ver
- 140.....4-3-1-2-3-4. اسم و -tut یا -al
- 141.....5-3-1-2-3-4. اسم و -tʃæk
- 141.....6-3-1-2-3-4. اسم و -ol
- 142.....7-3-1-2-3-4. اسم و -je
- 142.....4-1-2-3-4. فعل و اسم حالت‌دار
- 143.....5-1-2-3-4. قید و فعل
- 143.....2-2-3-4. افعال انضمامی
- 143.....1-2-2-3-4. انضمام مفعول صریح
- 144.....2-2-2-3-4. انضمام گروه حرف اضافه‌ای
- 145.....3-2-3-4. افعال مرکب پی‌بستی
- 147.....3-3-4. تأثیرات دیگر
- 147.....1-3-3-4. داشتن
- 149.....2-3-3-4. فعل مرکب وجه‌دار

149.....	3-3-3-4. بند متمم.....
151.....	4-3-3-4. ساخت مجهول.....
152.....	1-4-3-3-4. ساخت مجهول فارسی.....
155.....	2-4-3-3-4. تحلیل داده‌های آذری.....
158.....	3-4-3-3-4. تحلیل داده‌های ترکی و آذربایجانی.....

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

167.....	1-5. مقدمه.....
167.....	2-5. یافته‌ها.....
171.....	3-5. پیشنهادهایی برای پژوهشهای آتی.....
172.....	پیوست.....
174.....	کتابنامه.....
179.....	واژه‌نامه.....

فهرست نمودارها، جدولها و پیوستارها

عنوان	صفحه
نمودار 2-1. تنوع کاربرد فعل کردن در فارسی	29
نمودار 3-1. نمایی کلی از کپی کروی و کپی گزینشی	51
نمودار 3-2. ارتباط میان کپی گزینشی دستوری و درجات دستوری شدگی	62
نمودار 4-1. تنوع کاربرد پسوند IA- در آذری	79
نمودار 4-2. ساخت درونی فعل مرکب انضمامی در آذری	105
نمودار 4-3. نحوه تلاقی فعل کمکی شدن فارسی و فعل کمکی ol- آذری	155
نمودار 4-4. نحوه تلاقی فعل کمکی شدن فارسی و فعل کمکی ol- ترکی آناتولیایی کهن	163
جدول 2-1. جایگاههای حضور ضمائر پی‌بستی	37
جدول 2-2. مقایسه رفتار شناسه‌ها و پی‌بستها در افعال مرکب پی‌بستی	38
پیوستار 4-1. مراحل فارسی شدگی فعل ساده آذری	135
پیوستار 4-2. مراحل فارسی شدگی ساخت ناگذرای آذری	138
پیوستار 4-3. مراحل فارسی شدگی جزء غیرفعلی افعال مرکب پی‌بستی	147
پیوستار 4-4. مراحل تاریخی کپی‌گیری ترکی نوین امروز از فارسی	162

فصل اول

کلیات پژوهش

1-1. مقدمه

فصل حاضر متشکل از دو بخش مجزاست؛ مشخصات پژوهش (2-1)، ویژگیهای رده‌شناختی آذری¹ (3-1). بخش نخست مشتمل است بر بیان مسأله (1-2-1)، هدف پژوهش (2-2-1)، پرسشهای پژوهش (3-2-1)، فرضیه‌های پژوهش (4-2-1)، روش پژوهش (5-2-1)، ساختار پژوهش (6-2-1)، محدودیتها و مشکلات پژوهش (7-2-1) و ارائه تعریف برای برخی از مفاهیم بنیادی پژوهش (8-2-1).

2-1. مشخصات پژوهش

1-2-1. بیان مسأله

مقوله فعل مرکب آذری در چند سال اخیر مورد توجه و توصیف دو رساله واقع شده‌است. روحانی (1378) با این ادعا که تمام افعال مرکب موجود در آذری، محصول تماس این زبان با فارسی‌اند، سعی کرده تا اولاً انواع فرآیندهای دخیل در تشکیل آنها را تعیین کند و ثانیاً ساختوازی و یا نحوی بودن آن فرآیندها را اثبات نماید. حسین‌زاده آزاد (1382) با رد فرض قرضی بودن افعال مرکب آذری، ادعا کرده این مقولات نه تنها محصول تماس نیستند، بلکه از روش ساخت خودجوش و زایایی نیز برخوردارند. دو پژوهش فوق هرچند تلاش کرده‌اند تصویری جامع از مقوله فعل مرکب آذری به دست دهند، اما مشاهده تلاش آنها نشان می‌دهد که این تصویر آنچنانکه باید جامع نبوده‌است.

2-2-1. هدف پژوهش

همان‌طور که گفته شد، به باور این نگارنده تاکنون تصویر روشن و واقع‌بینانه‌ای از فعل مرکب آذری (همچنین فعل ساده این زبان) به دست داده نشده‌است. افزون بر توصیفهای فوق، دیگر توصیفهای موجود نظیر دستورهای سنتی نیز تنها به ارائه گوشه‌ای از قابلیت‌های فعل‌سازی این زبان، آن هم به صورت سطحی بسنده کرده‌اند. هدف اصلی این رساله نمایش توانمندیهای این بخش از ساختوازه آذری در پرتو واقعیات متأثر از مشخصات رده‌شناختی آن است.

3-2-1. پرسشهای پژوهش

پژوهش حاضر با در نظر داشتن این واقعیت که دستیابی به تصویری (تا حد امکان) جامع از انواع فعل مرکب در آذری، درگرو تمایز قائل شدن میان گفتار دو گروه عمده کاربران این زبان یعنی تک‌زبان‌ها و دوزبان‌هاست، سعی داشته به پرسشهای ذیل پاسخ گوید:

1. در این رساله از عنوان ترکی برای نامیدن زبان معیار کشور ترکیه و از عنوان آذربایجانی برای اشاره به زبان رسمی جمهوری آذربایجان استفاده خواهد شد.

1. انواع فعل مرکب در آذری براساس ملاحظات صرفاً زبانی کدامند؟
2. روش ساخت افعال مرکب آذری نحوی است یا ساختواژی؟
3. انواع فعل مرکب آذری براساس ملاحظات زبانشناسی تماس کدامند؟
4. انواع مقولات آذری متأثر از مقوله فعل مرکب فارسی کدامند؟

4-2-1. فرضیه‌های پژوهش

1. انواع فعل مرکب آذری براساس ملاحظات صرفاً زبانی عبارتند از: فعل مرکب ترکیبی و فعل مرکب انضمامی
2. روش ساخت افعال مرکب آذری روشی ساختواژی است.
3. انواع فعل مرکب آذری براساس ملاحظات زبانشناسی تماس عبارتند از: فعل مرکب اصیل و فعل مرکب دخیل.
4. انواع مقولات آذری متأثر از مقوله فعل مرکب فارسی عبارتند از: فعل ساده، فعل مرکب، ساخت آغازی، ساخت مجهول، ساخت سببی، ساخت ناگذرا.

5-2-1. روش پژوهش

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روشی توصیفی - تحلیلی سعی در یافتن پاسخ برای پرسشهای خود داشته‌است. همان‌طورکه گفتیم مشخصه اساسی این پژوهش تمایز گذاردن میان گفتار تک‌زبان‌های آذری و دوزبان‌های آذری - فارسی است. بر این اساس با اتخاذ روش میدانی با هر دو گروه گویشور آذری گفتگو به عمل آمد. حاصل این گفتگوها پس از آوانگاری به ترتیب در بخش توصیف داده‌ها (4-2) و تحلیل داده‌ها (4-3) مورد استفاده قرار گرفت.

1-5-2-1. جمعیت نمونه

جمعیت نمونه این پژوهش را دو گروه متفاوت از آذریها تشکیل می‌دهند. گروه نخست آذریهایی هستند که تنها به زبان مادری خود تکلم می‌کنند و هیچ‌گونه آشنایی با زبان فارسی ندارند. این افراد تک‌زبان‌ه که اکثرشان مرد و مسن هستند به‌هنگام تهیه پیکره، ساکن روستای زرج‌آباد¹ بوده‌اند. این گروه به‌اذعان خود متولد روستای مذکور بوده و تجربه زندگی شهری را در طول عمر خود نداشته‌اند. تعداد این افراد به دلایلی که در بخش بعد خواهیم گفت، قابل ذکر نیست.

1. این روستا متعلق به بخش گیوی، شهرستان خلخال، استان اردبیل است.

گروه دوم مورد گفتگو را 20 دوزبانه آذری - فارسی تشکیل می دهند. همه این افراد متولد شهرستان تنکابن¹ - شهر مورد مهاجرت ساکنان روستای زرج آباد - بوده و در تمام طول عمر خود در این شهرستان زندگی کرده اند. روش انتخاب این افراد به خلاف گروه نخست روشی غیر تصادفی است.

2-5-2-1. گفتگو

همان طور که گفتیم داده های مورد بررسی این تحقیق از طریق گفتگوی آزاد با دو گروه آزمودنی فوق گردآوری شده است. گفتگو با گروه نخست به صورت تصادفی و بدون تعیین وقت قبلی صورت گرفته است. علت عمده این امر، مشغله کاری گفتگوشوندگان و عدم امکان حضور آنها در زمان و مکان مقرر بوده است. تمام گفتگوها توسط شخص نگارنده به کمک ضبط صوت و بدون موضوع از پیش تعیین شده انجام می شده است. در غالب موارد نوع گفتگو از دونفره به چند نفره تغییر می یافت، به نحوی که در اثنای آن شخص و یا اشخاصی به آن افزوده و یا از آن کاسته می شدند. مدت زمان پیکره حاصل از این گفتگوها حدوداً 300 دقیقه است.²

پیکره دوم با روش کنترل شده تری در قیاس با پیکره نخست تهیه شده است. این پیکره همان طور که گفته شد، محصول گفتگوی شخص نگارنده با 20 تن از دوزبانه های زرج آبادی ساکن شهرستان تنکابن است. گفتگو با هر یک از این افراد که به صورت غیر تصادفی انتخاب شده بودند در مدت 15 دقیقه و در مکان از پیش تعیین شده و بدون موضوعی خاص انجام گرفته است. این پیکره نیز حدوداً 300 دقیقه می باشد.³

6-2-1. ساختار پژوهش

این رساله علاوه بر فصل حاضر، چهار فصل دیگر را نیز در بر می گیرد. فصل دوم به معرفی مطالعات مربوط به فعل مرکب در زبانهای دنیا، در زبان فارسی و در زبان آذری می پردازد. فصل سوم، چارچوب نظری پژوهش را معرفی می کند. این چارچوب در بخش تحلیل داده ها، تعیین تأثیرات فعل مرکب فارسی بر ساختواژه و نحو آذری مورد استفاده قرار خواهد گرفت. فصل چهارم، به توصیف و تحلیل داده ها و فصل آخر به نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد اختصاص دارد.

2. این نگارنده خود نیز دوزبانه آذری - فارسی و متولد شهرستان تنکابن است.

3. یادداشت های شخصی نگارنده از گفتار معدود زرج آبادی های تک زبانه تنکابن و همچنین شَم زبانی وی نیز در تهیه این پیکره مورد استفاده قرار گرفته است.

4. در تهیه این پیکره نیز یادداشت های شخصی نگارنده و همچنین شَم زبانی وی مورد استفاده قرار گرفته است.

1-2-7. محدودیتها و مشکلات پژوهش

در انجام تحقیق حاضر محدودیتهایی اعمال شده است. عمده ترین این محدودیتها در انتخاب آزمودنیهای گروه دوم، افراد دوزبانه لحاظ شده است. مشخصاً اینکه در انتخاب آنها عوامل اجتماعی نظیر سن، تحصیلات و جنسیت مدنظر قرار نگرفته است. اعمال این محدودیتها به جهت مقید بودن نگارنده به چارچوب نظری رساله (نک فصل 3) بوده است. در این چارچوب به عواملی از این دست پرداخته نمی شود. از دیگر محدودیتهای این رساله می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- الف) این پژوهش به لحاظ زمانی، پژوهشی همزمانی است (هرچند همان طور که خواهیم دید بخشی از یافته های آن قابل تعمیم به پدیده های مشابه در زمانی نیز هست).
- ب) این پژوهش به لحاظ مکانی محدود به روستای زرج آباد و شهرستان تنکابن است.
- ج) آزمودنیهای این پژوهش تنها بخشی از جامعه زبانی خود را تشکیل می دهند، لذا نتایج حاصل از بررسی گفتار آنها به گفتار سایر اعضاء آن جوامع تعمیم داده نمی شود.

در اجرای این پژوهش مشکلات عدیده ای وجود داشت. تعدادی از آنها عبارت است از:

- الف) نبود داده نوشتاری به روز.
- ب) نبود منابع (به روز) مرتبط با زبانشناسی ترکی.
- ج) سختی بسیار در دسترسی به منابع موجود.
- د) سختی بسیار در تدوین رساله (به جهت استفاده از خط واسط آوانگار).

1-2-8. برخی از مفاهیم بنیادی

در این بخش تعدادی از اصطلاحات مهم پژوهش معرفی می گردند. معرفی مفصل این اصطلاحات (به جز مفهوم دوزبانگی) به فصلهای دوم و سوم موكول می شود.

1-8-2-1. دوزبانگی¹

"دوزبانگی اصطلاحی است که معمولاً با دو مفهوم فردی و اجتماعی به کار می‌رود. به این معنی که گاه این پدیده در سطح افراد مطرح است و در این حالت با فرد دوزبانه سروکار داریم و گاه دوزبانگی در سطح جامعه مطرح می‌شود که در آن صورت، جامعه دوزبانه مورد نظر است" (مدرسی 1368، ص 27). "یوریل و این‌رایش² در تعریف خود از فرد دوزبانه بر حد متوسطی از تسلط و توانایی فرد در زبان دوم تأکید نموده‌است. به نظر وی، فرد دوزبانه کسی است که بتواند دو زبان را به تناوب و به جای یکدیگر به کارگیرد" (همان منبع، ص 29). پیکره مورد استفاده در بخش تحلیل داده‌های رساله از گفتار دوزبانه‌های آذری - فارسی گردآوری شده‌است. فرد دوزبانه آذری - فارسی از نظر این نگارنده بر طبق توصیف یوریل و این‌رایش انتخاب شده‌است.

2-8-2-1. فعل مرکب

"فعل مرکب [در زبان فارسی] به فعلی اطلاق می‌شود که ساختمان واژی آن بسیط نیست بلکه از پیوند یک سازه غیرفعلی همچون اسم، صفت، اسم‌مفعول، گروه حرف‌اضافه‌ای یا قید با یک سازه فعلی تشکیل شده‌است" (دبیرمقدم 1384، ص 150).

3-8-2-1. انضمام³

اسپنسر⁴ (1991، ص 15) معتقد است "... وقتی کلمه‌ای (معمولاً یک فعل) ضمن حفظ نقش نحوی اصلی خود، با مفعول صریح خود یا توصیف‌گرهای قیدی نوعی کلمه مرکب بسازد..." انضمام روی می‌دهد.

4-8-2-1. زبان تحلیلی

"زبان تحلیلی (analytic language) که گاه زبان گسسته (isolating language) نیز خوانده می‌شود زبانی است که از عناصر وندی برای بیان روابط و فرآیند نحوی در جمله استفاده نمی‌کند، بلکه اساساً تمایل به استفاده از عناصر دستوری مستقل همچون حروف اضافه و افعال کمکی برای این امر دارد" (دبیرمقدم 1384، ص 178 پانوش 1).

1. bilingualism
2. U.Weinreich
3. incorporation
4. A.Spencer

1-2-8-5. زبان هم‌بافته

"زبان هم‌بافته (ترکیبی) (synthetic language) زبانی است که روابط نحوی در جمله را به کمک عناصر وندی نمایش می‌دهد. زبانهای تصریفی (inflectional languages) مانند فارسی باستان، لاتین، و روسی، و زبانهای پیوندی (agglutinative languages)، همچون ترکی، زیرمجموعه‌های زبانهای هم‌بافته‌اند" (دبیرمقدم 1384، ص 178 پانویس 2).

1-2-8-6. کپی رمز¹

همان‌طور که گفته شد داده‌های مورد استفاده در بخش تحلیلی رساله از گفتار دوزبانه‌های آذری - فارسی گردآوری شده است. این داده‌ها در قالب چارچوب ارائه شده توسط لارس یوهانسون² در زبانشناسی تماس³ بررسی خواهند شد. در این چارچوب اعتقاد بر این است که عناصر زبانی از زبانی به زبان دیگر کپی می‌شوند.

1-2-8-7. کپی کروی⁴ و کپی گزینشی⁵

به‌هنگام "...کپی کروی، عنصری خارجی با تمامی مشخصاتش (معنا، صورت، ترکیب‌پذیری و بسامد) هدف کپی است. و... در هنگام کپی گزینشی تنها مشخصات خاصی؛ معنا، صورت، ترکیب‌پذیری، بسامد از یک عنصر الگو کپی می‌شود" (یوهانسون 1999e، ص 899).

1-2-8-8. گونه آلفا⁶

گونه آلفا گونه‌ای زبان تماسی است... "که برای ارتباط درونی در جوامع مهاجر به کار می‌رود. گونه‌های مهاجر⁷ از گونه‌های مورد کاربرد در جوامع بزرگتر ترک شده فاصله می‌گیرند. به‌عنوان بخشی از مجموعه خاص زبانی، قواعد خاص به خود ایجاد می‌کنند و به‌نوبه خود گونه‌های A تشکیل می‌دهند" (یوهانسون 1999a، ص 467).

-
1. code-copying
 2. L. Johanson
 3. contact linguistics
 4. global copying
 5. selective copying
 6. alphalect
 7. diasporalect

1-3. ویژگیهای رده‌شناختی آذری

در این بخش به تعدادی از ویژگیهای رده‌شناختی آذری به اختصار اشاره خواهیم کرد. این ویژگیها در سه گروه ویژگیهای واجی، ویژگیهای ساختوازی و ویژگیهای نحوی تنظیم شده‌اند. آگاهی از این ویژگیها به فهم بهتر مطالب مطرح در فصل توصیف و تحلیل داده‌ها کمک خواهد کرد.

1-3-1. پیشینه آذری

بخش جنوب غربی دنیای ترک‌زبان "... زبانهای ترکی، آذربایجانی و چندین ترکی دیگر رایج در ایران را شامل می‌شود. بسیاری از آنها به شاخه به اصطلاح اوغوزی¹ زبان ترکی تعلق دارند؛ ترکی، آذربایجانی، اوغوزی جنوبی²، ترکی خراسانی. یک زبان، خلجی ریشه‌ای متفاوت دارد" (یوهانسون 1998، ص 325).

"بخش اعظم ساکنان ترک این منطقه، اخلاف سلجوقها هستند. قبایل اوغوزی که در قرن یازدهم در شوردریا حکومت تأسیس کردند و سپس برای فتح خراسان و آناتولی به سمت غرب رفتند. ترکهای خراسان اصلاً به قبایلی برمی‌گردند که در خراسان مقیم شدند، حال آنکه ترکهای آذربایجانی، ترکهای اوغوز جنوبی و ترکهای عثمانی بازماندگان اوغوزهایی هستند که مسیر بیشتری را به سمت غرب پیمودند. اجداد خلجها اما قبایل غیراوغوز آرغوبی³ هستند که احتمالاً در زمان حمله مغول در قرن سیزدهم به مرکز ایران گریختند" (همانجا).

بخش جنوب غربی... "برای پنج قرن از نظر سیاسی به یک بخش غربی، بخش ترکی و یک بخش شرقی، بخش ایرانی تقسیم شده بود... شرق آناتولی و ایران مناطق تماس شدید قومی - زبانی‌ای هستند که در آنها ترکی و ایرانی برای هزار سال در کنار هم رایج بوده‌اند. بسیاری از گویشوران مناطق روستایی شرق آناتولی زبان مادری ایرانی - عمدتاً کردی - دارند. این درحالیست که اقشار زیادی از جمعیت ایران دوزبانه یا حتی سه‌زبانه‌اند و به فارسی و یک نوع ترکی و/یا کردی صحبت می‌کنند" (همانجا).

"از قرن پانزدهم به بعد، واگرایی فزاینده‌ای میان انواع اوغوزی غربی، ترکی عثمانی و آذربایجانی روی داد. درحالیکه آذربایجانی همچنان نقش مهمی در حکومت صفوی ایران ایفا می‌کرد بعدها از اهمیتش کاسته شد. در سال 1828 آذربایجان میان ایران و روسیه به دو بخش آذربایجان شمالی و جنوبی تقسیم گشت. در شمال زبان رشد کرد و معیار شد. امری که در عصر شوروی و پس از کسب استقلال در سال 1991 شدت گرفت. در جنوب، جایی که حتی کاربرد رسمی آذربایجانی پس از جنگ جهانی دوم ممنوع شد، رشدی مشابه روی نداد" (همان منبع، صص 325-326).

1. Oghuzic

2. نام دیگر ترکی قشقایی

3. Arghu

1-3-2. ویژگیهای واجی

واجگان آذری متشکل از 22 همخوان و 9 واکه است (نک جدولهای موجود در پیوست). واکه‌ها را می‌توان برحسب ارزشهای سه مشخصه $[\pm high]$ ، $[\pm back]$ و $[\pm round]$ به طبقات زیر تقسیم کرد. همه این واکه‌ها کوتاه‌اند:

- الف (واکه‌های افراشته) $[\pm high]: /i, \text{ɪ}, y, u/$
- ب (واکه‌های افتاده) $[-high]: /æ, a, \text{œ}, o/$
- ج (واکه‌های پسین) $[\pm back]: /ɯ, \text{ɑ}, u, o/$
- د (واکه‌های پیشین) $[-back]: /i, e, \text{æ}, y, \text{œ}/$
- هـ (واکه‌های گرد) $[\pm round]: /y, u, \text{œ}, o/$
- و (واکه‌های غیرگرد) $[-round]: /i, \text{ɪ}, e, \text{æ}/$
- ز (واکه‌های غیرگرد افتاده) $\begin{bmatrix} -high \\ -round \end{bmatrix}: /æ, a/$

1-2-3-1. هماهنگی واکه‌ای¹

اساسی‌ترین مشخصه نظام واجی آذری، فرآیند هماهنگی واکه‌ایست. این پدیده، نوعی فرآیند همگونی پیشرو است که در سطح واژه رخ می‌دهد و منجر می‌شود تمامی واکه‌های موجود در آن و همچنین واکه پسوندی که به آن افزوده می‌شود از طبقه واکه‌ای واحد انتخاب شوند. به این منظور طبقه واکه موجود در هجای اول واژه مبنا قرار می‌گیرد و دیگر واکه‌ها با آن همگون می‌شوند. دو قاعده هماهنگی واکه‌ای عمده در آذری مشهود است: قاعده هماهنگی واکه‌ای افراشته² و قاعده هماهنگی واکه‌ای پسین³.

الف) هماهنگی واکه‌ای افراشته

فرآیندی چهارسویه است که چهار واکه افراشته $/u/$ و $/y/$ و $/ɯ/$ و $/i/$ را دربرمی‌گیرد. در پی تأثیر این فرآیند همه واکه‌ها به واکه‌های افراشته بدل می‌شوند و در چهار طبقه زیر (متناسب با اعمال چهار حالت محتمل دو مشخصه $[\pm round]$ و $[\pm back]$) جای می‌گیرند. قاعده (3) نحوه رخداد هماهنگی واکه‌ای افراشته را نشان می‌دهد:

1. vowel harmony
2. high vowel harmony
3. back vowel harmony

$$(2) \begin{cases} i, e, & \rightarrow i \quad [-back][-round][+high] \\ , & \rightarrow [+back][-round][+high] \\ y, & \rightarrow [-back][+round][+high] \\ u, o & \rightarrow u \quad [+back][+round][+high] \end{cases}$$

$$(3) \begin{matrix} v \\ [+high] \end{matrix} \rightarrow \begin{matrix} v \\ \alpha \quad back \\ \beta \quad round \end{matrix} / \begin{matrix} v \\ \alpha \quad back \\ \beta \quad round \end{matrix} C -$$

در این رساله از واج شامل **u** برای نمایش هماهنگی واکه‌ای در مشخصه افزایشی استفاده خواهد شد. این حرف نماینده چهار واج /u/ , /y/ , /ɯ/ , /i/ است.

ب) هماهنگی واکه‌ای پسین

فرآیندی دوسویه است که دو واکه /a/ و /æ/ را دربرمی‌گیرد. درپی تأثیر این فرآیند همه واکه‌ها به واکه‌های افتاده غیرگرد بدل می‌شوند و در دو طبقه زیر (متناسب با اعمال دو حالت محتمل مشخصه $[\pm back]$) جای می‌گیرند. قاعده (5) نحوه رخداد هماهنگی واکه‌ای پسین را نشان می‌دهد:

$$(4) \left[\right.$$

$$(5) \begin{matrix} v \\ -round \\ -high \end{matrix} \rightarrow \begin{matrix} v \\ \alpha \quad back \\ \alpha \quad back \end{matrix} C -$$

در این رساله از واج شامل **A** برای نمایش هماهنگی واکه‌ای پسین استفاده خواهد شد. این حرف نماینده دو واج /æ/ و /a/ است.

1-2-3-2-2-2-1 برخی از فرآیندهای واجی

در بخش حاضر به تعدادی از فرآیندهای واجی مشهود در داده‌های رساله اشاره خواهیم کرد. این فرآیندها عبارتند از: همگونی همخوانی، تضعیف و درج.